

„Jóval több hajlam és tanulmány kívántatik, mint sok más pályához”

Az Egyetemi Könyvtár szerepe a hazai könyvtárosi szakképesítés kialakulásában¹

Szelmánk állandó velejárója a könyvtárosképzés megújulási törekvése, a folyamatos alkalmazkodás a megváltozott környezeti tényezőkhöz, a felhasználói és a fenntartói elvárásokhoz. Az oktatás szerves része a számonkérés, mely a képesítésre való alkalmasság megállapításának mai napig leghatékonyabbnak tartott módszere. A múlt vizsgálata tehát ebből a szempontból is tanulságos lehet: elődeink milyen procedúra után nyilvánítottak egy pályázót a mai értelemben vett könyvtáros munkatársnak? Levéltári forrásokra támaszkodva tárjuk fel a budapesti Egyetemi Könyvtár 140 évvel ezelőttre visszanyúló, a könyvtárosság mint önálló foglalkozás kialakulása szempontjából mérőföldkőnek számító kinevezési gyakorlatát.

Könyvtárosság a szakmák sorában

Európa több államában, nálunk is, sokáig a legkülönbözőbb múlttal és előképzettséggel rendelkező személyek gondoznak könyvanyagokat, rendszerint a tulajdonos bizalmi embereként, gyakran érdemből kifolyólag, nem teljes elfoglaltságban. Magyarországon a könyvtárosi szakma mint *önálló foglalkozás* (azaz a könyvtári munkájáért rendszeresen fizetett, abból élő, főállású könyvtáros) a könyvanyag növekedése és a gyűjtemények nyilvánossá válása okán, a polgárosodás indukálta igények hatására, a XVIII. század második felében kezd letisztulni. Ebben kiemelt szerep jut az Országos Széchényi Könyvtár 1802-es megalapításáig egyedüli magyar nyilvános gyűjteményünknek, az *Egyetemi Könyvtárnak*, ahová 1774-ben írnokként kinevezést kap Kovachich Márton György és Szatmári András, majd 1779-ben harmadik örként Heinrich Gottfried von Bretschneider. (A teljességhez hozzátartozik, hogy Klimó György 1774-ben 10 000 forintos

¹ Jelen tanulmány a következő közlemény rövidített változata: Kiszl Péter: A könyvtárosi szakvizsga magyarországi gyökereiről képesítési rendszerünk 140 éves jubileumán. = Könyvtári Figyelő, 25. évf. 2015. 2. sz. 217–228. p.

alapítványt tett egy könyvtáros és egy szolga fizetésére, de a téka a pécsi püspök halálát követően, egészen 1808-ig felügyelet nélkül maradt, majd egy papot neveztek ki könyvtárosnak, így nem lehet meghatározó a világi könyvtárosgárda szárba szökkenésében.)²

Az első könyvtárosi szakvizsga

A szakismeretek elsajátítására – a nyilvános könyvtárak és könyvtárosok csekély számából kiindulva – sokáig tehát kizárólag a bibliotékában dolgozva, egy szűk kör számára volt lehetőség. Azt is tudjuk, hogy többek akár jövedelem nélkül is vállaltak könyvtári állásokat – a későbbi alkalmazást remélve. *Vértesy Miklós³ 140 évvel ezelőttre, 1874-re datálja az első hazai szakvizsgát, melyet a Horvát Árpád vezetése (1874–1876) alatt álló Budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem Könyvtárában (ma Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár) tettek le. Vértesytől eredeztetve ugyanezt az időpontot említi Kőhalmi Béla⁴ és Kovács Máté⁵, ahogy az 1982-ben megjelent könyvtártörténeti monográfiában ismét ezt írja Vértesy⁶ (forráshivatkozás nélkül). A Könyvtáros-beli közleményében Vértesy az 1898. február 2-án tartott kezelőtiszti vizsgáról szól bővebben, így tudomásunk szerint mindezedáig nem kapott szakmai nyilvánosságot az első, 1874-ben bonyolított – történetileg úttörő jelentőségű – könyvtárosi pályázat.*

Az Egyetemi Könyvtár korabeli szervezete

Mielőtt rátérnénk a könyvtárosi vizsgák tárgyalására, fontos tisztázni a gyűjtemény munkatársainak hierarchiáját. Legalul helyezkedtek el a *szolgák, kiségitők* (az üzemeltetésért felelős kapusok, fűtők, takarítók, illetve raktárosok, teremfelügyelők).

A gyakornokok – a későbbi könyvtárosként való foglalkoztatás reményében – gyakran ellenszolgáltatás nélkül dolgoztak. *A díjnokok (pl. írnokok)*

² V. Windisch Éva: Fejezet a könyvtárosi pálya magyarországi kialakulásának történetéből. = Magyar Könyvszemle, 73. évf. 1957. 2. sz. 137–138. p.

³ Vértesy Miklós: Könyvtáros-vizsga 60 évvel ezelőtt. = A Könyvtáros, 8. évf. 1958. 8. sz. 574. p.

⁴ Kőhalmi Béla: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Budapest, Gondolat Kiadó. 1959. 179. p.

⁵ Kovács Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és főbb kérdései. Budapest, 1970. Forrás: <http://mek.oszk.hu/06700/06707/06707.htm> [2016. 01. 18.]

⁶ Tóth András – Vértesy Miklós: A Budapesti Egyetemi Könyvtár története (1561–1944). Budapest, Egyetemi Könyvtár. 1982. 342. p.

alkalmazását nem kötötték szakvizsgához, „*többnyire egyetemet végeztek voltak és könyvtári gyakorlat nélkül, a tulajdonképpeni címleíró feladatát végezték.*”⁷ Mindkét kategóriában ideiglenes munkatársak is lehettek.

Szakszemélyzetként, a mai értelemben vett könyvtárosokként őket követték a *kezelőtisztek (hivatalnokok)*, akiknek három besorolása ismeretes (felsorolásunk szerinti csökkenő presztízzsel): első, második és harmadik tisztt. Számukra írták elő – a már említett pályázati rendszerben – a kezelői vizsgákat. Felettük álltak a *könyvtárőrök* (szintén három osztatu besorolásban), akik ugyancsak eredményes szakvizsga után kerülhettek a magasnak számító pozíciójukba, középvezetői rangban. A könyvtár irányítását az *igazgató* látta el, akinek kinevezése felségjog alapján történt a helytartótanács, majd a *vallás- és közoktatásügyi miniszter* előterjesztésére. A könyvtár az *Egyetemi Tanács* alárendeltségében működött. Az igazgató helyettesítését a könyvtárőrök egyike látta el, így ezen posztok betöltéséhez a felsőbb körök támogatása sem ártott. Az igazgató és az első őr rendszerint az egyetemi tanárok köréből került ki. A személyzet egy része (maga az igazgató is) bent lakott a könyvtár épületében.

1. ábra. Az Egyetemi Könyvtár munkatársainak korabeli hierarchiája

⁷ Klimes-Szmik Katalin: Az új könyvtárpalota felépítésétől a századfordulóig 1874–1899. = Az Egyetemi Könyvtár egy évszázada, 1874–1980. Szerk. Szögi László. Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár. 2008. 16. p.

Az 1. ábrán modellezett, az idők (évtizedek, sőt évszázadok) során persze kismértékben módosuló, de elveiben mindvégig fennálló szervezeti felépítést támasztja alá Tóth András és Vértesy Miklós *A Budapesti Egyetemi Könyvtár története* című kötetének⁸ több megállapítása is.

A könyvtárosi szakvizsgák kezdetei az Egyetemi Könyvtárban – első őri pályázat 1874-ben

Vértesy Miklós tényközlésének utánajárva, levéltári kutatások alapján⁹ megállapítható, hogy az Egyetemi Könyvtárban egészen 1874-ig – pályázatot nélkülözve – az *igazgató előterjesztésére* engedélyezték a megüresedett álláshelyek betöltését. Az új (azaz a ma is használt) könyvtárépület átadása előtt két évvel azonban más helyzet állt elő, amely – ahogy később látni fogjuk – ugyan érdemi változást ugyan nem hozott a kinevezések folyamatában (az igazgató jelöltjei, a könyvtár akkori dolgozói nyerték el az állásokat), de a *szakmai elvek* lefektetésében hatalmas előrelépést jelentett. Erre bizonyíték Horvát Árpád igazgató 1874. február 2-án, az Egyetemi Tanácsnak – a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatására – küldött véleménye „*az Egyetemi Könyvtárnál üresedésben lévő első őri állásnak mi módon eszközendő betöltése iránt.*”¹⁰ Horvát leszögezi, „*mily nagy feladat, mily nagy munka vár az összes könyvtári személyzetre a könyvtárnak az új épületben leendő felállítására, rendezésére, lajstromozására, kiegészítésére s a irodalom színvonalára emelése tekintetéből*”, ennél fogva „*a könyvtári állomások betöltésénél a becsületességen s buzgálmon kívül a könyvtárnoki szakképzettség lehet csak az egyedül jogosult vezérelni*”, különös tekintettel az első őrré, akinek „*az intézet egyik oszlopát kell képeznie szellemi tekintetben*”.

Az igazgató a „*szakképzettségnek kipuhatolására*” a pályázatot tartja egyedüli üdvözítő útnak, amely azonban csak az új aspiránsokra vonatkozzék. Javasolja, hogy miniszteri biztos jelenlétében *colloquimot* (azaz vizsgát) tartsanak a következő témakörökkel:

- hazai és egyetemes irodalomtörténet,
- könyvészet,
- könyvtártan.

⁸ Tóth András – Vértesy Miklós: i. m.

⁹ Az ELTE Egyetemi Levéltárában a legrégebbi irattári napló az 1884–1887 közötti időszakra vonatkozik, a megelőző évek esetében a mai értelemben vett iktatókönyv nem lelhető fel.

¹⁰ A budapesti Tudomány-Egyetem Tekintetes Tanácsához véleményes jelentése Horvát Árpád egyetemi könyvtárnoknak az üresedésben lévő első őri állomás betöltését illetően. 1874. február 2. ELTE Egyetemi Levéltár 19/a, 1874.

Kívánatosnak látja, hogy minden kinevezendő hivatalnokánál az első esztendő *próbaévnék* számítson.

A vizsgát azért is szorgalmazza, mert „*számosan vannak nálunk azon balhiedelemben, hogy a könyvtárnok szakképzettsége alig áll egyébből, mint a könyvcímek hibátlan lemásolásából, s a könyveknek a catalogus szerint eszközrendő kikereséséből; innen magyarázható az is, hogy vajhmi sokan vélik nálunk, miszerint minden több kevesebb iskolát végzett s némi egyetemes műveltséggel bíró emberből alkalmas könyvtári hivatalnok válhatik, – ami pedig igen igen nagy tévedés –, miután a pályához jóval több hajlam és tanulmány kívántatik, mint sok más pályához. – Szükségesnek tartja végre alulírott a colloquimot azért is, nehogy az Egyetemi Könyvtár a pályázat kihirdetése után, a hirlapi reclame által előtérbe tolt himpellérek szünni nem akaró ostromának legyen kitéve.*”

Előterjesztésében többször von párhuzamot a magántanári kinevezésekkel, amelyek során bevált vizsgarendszer, próbaidő működik, és *önéletrajzot*, iskolai, illetve egyéb *bizonyítványokat* szükséges csatolni.

Az előterjesztés végül azzal zárul, hogy ilyen körülmények között Szinyei József könyvtártiszt első őri kinevezésére sem kerülhet sor, kizárólag a „*kihirdetendő pályázat eredményétől függően*”.

Az Egyetemi Tanács Trefort Ágoston miniszterhez továbbítja a tervezetet, aki 1874. április 18-án született válaszában¹¹ elrendeli az *első őri állás pályázati úton* történő betöltésének megszervezését, s május 31-i beadási határidővel meg is jelenik a pályázati kiírás. A következő fellelt dokumentum szerint az Egyetemi Tanács 1874. október 3-án tartott, Kováts József rektor által elnökölt ülésén 1874. október 10-én 10 órára rendeli el a colloquimot, a könyvtárigazgatón kívül két tanácsstag (Jendrássik Jenő¹² orvoskari és Kerékgyártó Árpád¹³ bölcsészeti prodekan) mint egyetemi biztosok jelenlétében.¹⁴

Horvát Trefortnak 1874. november 20-án írt levele¹⁵ szerint a pályázatra tíz „*folyamadó jelentkezett, kik betűrendben a következők*”:

1. Dr. Bécsi János királyi törvényszéki orvos
2. Böhm Mihály erdélyi múzeumi-könyvtárnoki segéd

¹¹ ELTE Egyetemi Levéltár 19/a, 1874/3947.

¹² Orvos, fizikus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, a budapesti Élettani Intézet létrehozója.

¹³ Művelődéstörténész, az Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

¹⁴ ELTE Egyetemi Levéltár 19/a, 1874/11.

¹⁵ Horvát Árpád egyet. könyvtárigazgató jelentést teszen az első őri állomásra hirdetett pályázatról. ELTE Egyetemi Levéltár 19/a, 1874/245.

3. Jeszenák Ráfáel reáltanodai igazgatótanár
4. Király József budai királyi járásbírósi végrehajtó
5. Dr. Kiss István egyetemi magántanár
6. Kubinyi Lajos
7. Óvári Lipót
8. Ozoray Árpád hírlapíró
9. Dr. Márki József első könyvtártiszt és címzetes őr
10. Szinnyei József másod könyvtártiszt.

Utóbbiak ketten „*fokozatos előléptetésért folyamodnak*”.

Október 10-én a két könyvtártisztten kívül senki sem jelent meg a vizsgán, így november 3-ára ismételt kollokviumot tűztek ki, ahol négyen vettek részt: Bécsi, Jeszenák, Márki és Szinnyei. „*Jeszenák Ráfáel azonban jobban megfontolván a dolgot, a pályázattól az utolsó percben visszalépett, s folyamodványát a csatolmányokkal együtt visszavette.*”

A kérdéseket előzetesen Mészáros Ferenc miniszteri tanácsos véleményezte, „*ki meggyőződött arról, hogy a kérdések egytől egyig a könyvtárnoki segédeszközök s a könyvtárnoki teendők körül forognak miért is azoknak megfejtése az Egyetemi Könyvtár első örétől teljes joggal követelhető; e nézetben osztottak a Tanács küldöttei is; és így mindent megtettünk, a mit csak lehetett a legalkalmasabb egyéneknek kipuhatólására*” – tájékoztatja Horvát a minisztert, majd így folytatja: „*A fölött kérdésekre Dr. Bécsi János kir. törvényszéki orvos egyáltalán semmit sem bírt felelni.*” Nem úgy Márki és Szinnyei, akik feleleteit a bizottság teljes mértékben kielégítőnek találta, így messzemenően javasolják kinevezésüket.

Horvát Árpád leszögezi, hogy „*könyvtárunk két buzgó hivatalnokával nem versenyezhettek azok kik (az egy Böhm kivételével) soha közkönyvtárnál nem szolgáltak, - az engem legkevésbé sem lepott meg, miután jól tudom, hogy könyvtárnoki szakismereteket a könyvtárnoki hivatalnokok körén kívül hazánkban hiába keresnénk.*” Azután rátér a két munkatárs eddigi tevékenységének dicséretére, s anyagi megbecsülésük hiányára: „*nemcsak bármely elemi tanító, hanem a legtöbb kereskedői-segéd is anyagi tekintetben sokkal kedvezőbb helyzetben vagyton, mint az egyetemi könyvtár tisztviselői.*”

Lényegében ugyanezeket tartalmazza Horvát Árpád 1874. december 16-án az Egyetemi Tanácsnak írott jelentése,¹⁶ melynek egyik mellékle-

¹⁶ Horvát Árpád könyvtárigazgatónak véleményes jelentése az első őri állomás betöltéséről (két melléklettel). 1874. december 16. ELTE Egyetemi Levéltár 19/a, 1874.

teként a vizsga jegyzőkönyvét, másikként pedig a jelentkezők „*minősítvényi-tábláját*” jelöli meg. Utóbbi sajnos nem lelhető fel az irattárban, így az előmeneteleket továbbra is homály fedi.

Hivatalnoki szakvizsgák az Egyetemi Könyvtárban – harmadik könyvtártisztai pályázat 1897/98-ban

Ugyancsak az ELTE Egyetemi Levéltárában kutatható dokumentumok alapján a következőkben bemutatunk egy több mint két évtizeddel későbbi, így már kiforrottabbnak tekinthető *harmadik könyvtártisztai* szakvizsgát, illetve annak sajátos körülményeit.

1897. június 13-án kelt iratában a belga követség – a magyar külügyminiszteren keresztül – a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordult annak kiderítésére, hogy „*a könyvtári szakra készülő jelöltektől megkívánható vizsgálat nálunk mikép van szervezve*”. A miniszter 1897. június 23-i, az Egyetemi Tanácsnak címzett felhívásában „*visszavárólag*”, „*sürgős véleményes jelentés végett*” az egyetemi könyvtárigazgatónak kéri kiadni a külföldi megkeresést, amelyet Bognár István rektor 1897. június 30-án meg is tett.

Szilágyi Sándor igazgató Wlassics Gyula miniszter rendeletére 1897. július 1-jei „*alázatos, tájékoztató jelentésében*”¹⁷ kifejti a „*könyvtári szakvizsga letételének módozatait*”. A történeti forrásból kiderül, hogy hasonló módon szerveznek szakvizsgákat a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtáránál (azaz a mai Országos Széchényi Könyvtárnál) is, azonban más nyilvános közkönyvtáraknál erről nincs tudomás. A 2. ábrában olvasható szöveg is azt bizonyítja, hogy kizárólag *férfiak* jöhettek könyvtárosként számításba, hiszen katonaviselt vagy hadkötelezettség alól felmentett személy folyamodhatott munkáért.¹⁸

¹⁷ Felterjesztés a vallás és közokt. m. kir. ministeriumhoz a könyvtári szakvizsgák szervezésének leírása ügyében. 1897. július 1. ELTE Egyetemi Levéltár 19/a, 1898/231.

¹⁸ Vö. „1901-ben vették fel az érettségivel és olasz, német, román nyelvtudással rendelkező Platz Helént gépírónőnek, de valójában ő készítette az új könyvek címléírását. 1906-ban fogadták el először egy nő jelentkezését könyvtártisztai státuszra, ez a hölgy Czeke Marianne volt, akinek ekkor már magyar tanári diplomája mellett bölcsészdoktorátusa is volt.” – olvasható Fabó Edit kutatásaiból (Fabó Edit: Az Egyetemi Könyvtár a dualizmus második felében. = Az Egyetemi Könyvtár egy évszázada, 1874–1980. Szerk. Szögi László. Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár. 2008. 62–63. p.).

Magyarországon a könyvtári szakra készülő jelölttől azaz gyakornoktól könyvtári szakvizsga nem kívántatván, az szervezve nincsen; azonban a könyvtári tisztviselői állásért pályázóktól már követeltetik ilyen vizsgának a sikeres letevése, melynek kiviteli módozatait a következőkben körvonalazom.

Ugyanis a budapesti m. kir. egyetemi könyvtárnál a hivatalnoki állás elnyeréséért folyamodó elébe a következő előfeltételeket szabvák, t.i. köteles beigazolni, hogy

- a. magyar honpolgár,
- b. a tényleges katonai kötelezettségének eleget tett, vagy hadmentes,
- c. büntett vagy vétség miatt elítélve nem volt, hivatalvesztésre szóló ítélet hatálya alatt nincsen, csőd vagy gondnokság alatt nem áll, erkölcsi tekintetben ellene semmi kifogás nem foroghat fenn,
- d. egyetemet vagy akadémiát végzett és tudori oklevéllel bír, legalább egy évig nyilvános köz-könyvtárnál gyakornokoskodott, a magyar nyelvben irodalmi jártassága van, az ókori classica nyelvekben (:latin, görög:) jártas, ezen felül a német, francia, angol és olasz nyelvek közül legalább egyet ismer, ezeken kívül a könyvtári szakvizsgát sikerrel kiállotta.

A könyvtári szakvizsga tárgyai pedig ezek:

- a. a könyvészet,
- b. a könyvtáratan, melléktárgyúl véve a paleographiát és az oklevéltan elemeit,
- c. az egyetemes és a magyar irodalomtörténetnek a könyvtári szolgálat szempontjából különös fontossággal bíró részletei, végül
- d. egy vagy két, részletes czímlapfelvétel a bizottság által meghatározott műről vagy művekről.

A vizsga, a czímlapozáson kívül, szóbeli colloquiumból áll, egy-egy jelöltre nézve fél óráig tart, és a könyvtárnál alkalmilag (:ad hoc:) alakított bizottság előtt, zárt helyen tétetik le. E bizottság tagjai: az egyetemi tanács két kiküldöttje, a könyvtárigazgató, az első- és másodőr, az elnöki tisztet az egyetemi tanács egyik kiküldöttje teljesíti, a jegyzőkönyvet pedig a rangban ifjabb könyvtártsiszt vezeti.

A vizsgabizottság kötelessége előbb a pályázati folyamodványokat, az ezekről a könyvtárigazgató által előzetesen szerkesztett, sorozatos kimutatással együtt átvizsgálni és meggyőződést szerezni arról, hogy a pályázati folyamodók szabályszerű minősítési kellékekkel bírnak, csak ezután térhet át a jelöltek megvizsgálására, melynek eredménye kitüntetésére

- a. ”jó”
- b. ”elégséges”
- c. ”ki nem elégítő”

jelzés használtatik.

Az egyetemi könyvtárnál a gyakornoktól semmi felvételi vizsga nem kívántatik, és ilyenné felvehető az olyan jelentkező, a ki egyetemet vagy akadémiát végzett, ha még oklevéllel nem is bír.

Az ország másik, nagy közintézeténél, t.i. a M. N. Múzeum könyvtáránál is, kevés eltéréssel a fennebb leírt módon van szervezve a könyvtári szakvizsgálat. A gyakornoktól itt sem kívánnak felvételi vizsgát.

E két, nyilvános közkönyvtáron kívül más helyen a tisztviselői jelölttől szakvizsgálat nem követeltetik, annál kevésbé a gyakornoktól.

Budapest, 1897. jul. 1.

Szilágyi Sándor
igazgató

2. ábra. Szilágyi Sándor könyvtárigazgató 1897. július 1-jén kelt tájékoztatója a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak a magyarországi könyvtárosi szakvizsgákról a belga nagykövetség megkeresésének hatására

1897. november 18-án átírat¹⁹ készül a rektorhoz a harmadik könyvtártisztai állásra tervezett pályázat ügyében, melynek hirdetményét a 3. ábra segítségével tesszük közzé. Az *egyetemi végzettség* mellett követelményként jelenik meg a *magyar, német, görög és latin nyelvtudás*, illetve a *közkönyvtár kezelésében való jártasság*, a nyilvános könyvtári munkavégzés igazolása pedig előnyt jelent. (Az első és a második tisztai állásnál már *doktori oklevelet* is követeltek.)

Pályázati hirdetés

A budapesti m. kir. tud. egyetemi könyvtárnál a X. fizetési osztályba tartozó, kezelő- tisztai állás a Nagyméltóságú vallás-és közokt. m. kir. minisztériumnak 41562/1897 sz. alatti rendelete alapján betöltendő.

Pályázni óhajtok felhivatnak, hogy pályázati folyamodványukat a Nagyméltóságú vallás-és közoktatásügyi m. kir. miniszter úrhoz czímezve, 2 heti időtartam alatt a budapesti m. kir. tud. egyetemi rectori irodába nyujtsák be.

Pályázati feltételek:

- a. egyetemi végzettség,
- b. a magyar és német nyelvnek szó-és írásbelileg teljes ismerete,
- c. az ókori classica nyelvekben (görög, latin) jártasság,
- d. a közkönyvtári kezelésben gyakorlottság, a melynek beigazolása végett a könyvtár igazgatósága előtt egy vizsga letevése kívántatik.

Megjegyzendő, hogy nyilvános könyvtárnál alkalmazottak előnyben részesülnek.

Budapest, 1897. nov. 18.

rector

3. ábra. Az 1897. november 18-án kelt harmadik könyvtártisztai álláspályázat szövege

Az állásra többen is jelentkeztek, az előzetes minősítés szerencsére itt fennmaradt, az 1. táblázatban foglalták össze. 1898. január 29-én értesítést intéztek a pályázókhoz, majd ennek alapján sor került a megmérettetésre. Az 1898. február 5-én tartott harmadik könyvtártisztai vizsga bizottsága:

- Berger János prorektor (rektor: 1880/1881. tanév), „Esztergom főegyházmegyei áldozár, hittudor, az ószövetségi tanulmányok, sz. írás magyarázat s héber nyelv ny. b. tanára, a hittudományi kar volt dékánja”²⁰ mint elnök;

¹⁹ Átírat a rectorhoz a III. könyvtártisztai állásra hirdetendő pályázat ügyében. 1897. november 18. ELTE Egyetemi Levéltár 19/a, 1897/327.

²⁰ Beszéd, mellyel 1880. szeptember 1-én a Budapesti Kir. Magy. Tudomány-Egyetemen Rectori székét elfoglalta Berger Ev. János, Esztergom főegyházmegyei áldozár, hittudor, az ószövetségi tanulmányok, sz. írás magyarázat s héber nyelv ny. b. tanára, a hittudományi kar volt dékánja. Forrás: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/9430> [2016. 01. 18.] és <http://www.elte.hu/rektorok> [2016. 01. 18.]

- Ponori Thewrewk Emil egyetemi tanár, klasszika-filológus, műfordító (az 1899/1900. tanévben az egyetem rektora);²¹
- Szilágyi Sándor miniszteri tanácsos, könyvtárigazgató (1878-1899);
- Máté Sándor és Kudora Károly könyvtárőrök, előbbi 1899-ben, Szilágyi halála után a könyvtár megbízott igazgatója,²² utóbbi az első magyar könyvtártani munka írója;²³
- Dézsi Lajos könyvtártiszt (a szegedi egyetem bölcsészkarának későbbi tanszékvezetője, dékánja és rektora, irodalomtörténész), jegyző.

A meghallgatást taglaló vizsgálóbizottsági jegyzőkönyv²⁴ tanúsága szerint Szilágyi Sándor felhívta a figyelmet arra, hogy „*a pályázat kihirdetése alkalmával a betöltendő állás címéből kihagyatott a „kezelőtiszt” szó, s egyszerűen III. osztályú könyvtártiszt állás-ra hirdettetett pályázat. Ezt a végből tartja szükségesnek hangsúlyozni, mivel a pályázati feltételek is ehhez szabottak s míg a könyvtártiszt állásra pályázóktól doktori oklevél, a jelenleg szóban forgó kezelőtiszt állásnál csupán egyetemi végzettség kívántatott meg a folyamodóktól. Továbbá míg a könyvtártiszt vizsgának a diplomatika, palaeographia, magyar irodalomtörténet, könyvészeti és könyvtártani elméleti ismeretek, stb képezik tárgyát, addig a kezelőtiszt vizsgálat gyakorlati szempontokra tekintettel e tudományágak elhagyásával a classicus és egy modern nyelv ismeretét s könyvtári gyakorlati ismereteket kíván a pályázóktól. Ezen indokokra tekintettel kéri jegyzőkönyvbe venni, hogy a mostan tartandó kezelőtiszt vizsgálat nem képesít az I. és II. osztályu könyvtártiszt állásra s a mostani vizsgálatot sikerrel kiállott pályázó magasabb (könyvtártiszt) vizsgálat letéte nélkül üresedés esetében nem reflectálhat az állásra, illetőleg előléptetésre, sem a könyvtártiszt teendőkre nézve az alapszabályokban biztosított jogokra és hatáskörre nem tarthat igényt.*”

A bizottság elfogadta az igazgató előterjesztését: „*ennek értelmében kimondatik, hogy jelen alkalommal kezelőtiszt vizsgálat tartatik, mely nem*

²¹ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Magyar Könyvkiadók Egyesülete, Budapest 1891-1914. 106. p. Ponori Thewrewk Emil szócikk. Forrás: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/t/t27708.htm> [2016. 01. 18.]

²² Főigazgatóink a könyvtár állami intézménnyé válásától. Forrás: [http://www.konyv\[-\]tar.elte.hu/regi/magunkrol/tortenet/foigok.html#mate](http://www.konyv[-]tar.elte.hu/regi/magunkrol/tortenet/foigok.html#mate) [2016. 01. 18.]

²³ Kudora Károly: Könyvtár. Budapest, Dobrowsky és Franke. 1893. Forrás: <http://mek.oszk.hu/11900/11913/11913.pdf> [2016. 01. 18.]

²⁴ Jegyzőkönyv az 1898. február 5-én a kir. magyar tudományegyetemi könyvtár helyiségében tartott könyvtári vizsgálóbizottsági ülésről. 1898. február 5. ELTE Egyetemi Levéltár 19/a, 1898/68.

képezi a magasabb (I. és II.oszt.) könyvtártisztai állásra, s a mostani vizsgálatot sikerrel letett pályázó a magasabb könyvtártisztai minősítés megszerzése nélkül a majdan megüresedendő I. és II. osztályú könyvtártisztai állásra nem reflektálhat; továbbá az egyetemi tanács felkérte, hogy a M. vallás és közoktatásügyi Minisztériumhoz intézendő felterjesztésében a kinevezendő pályázó kezelőtisztai címét és jellegét hangsúlyozza.”

Az öt jelentkező közül 1898. január 31-én Steiner Károly visszalépett, Turchányi Tihamér betegség miatt nem tudott megjelenni, a fennmaradó három pályázóból Tetzl Lőrinc és Greifel György tudta végzettségét szabályszerűen igazolni. Kováts László tanárjelölt nem rendelkezik végbizonyítvánnyal, azonban „*Szilágyi Sándor könyvtárigazgató megjegyzi, hogy értesülése szerint az egyetem bölcsészeti karának dékánja már kiállította a Kováts egyetemi végzettségét tanúsító hivatalos igazolványt s az minden órában várható*”. A bizottság végül úgy dönt, hogy „*Greifel György és Tetzl Lőrinc okmányaik alapján, Kováts László pedig föltételeesen vizsgálatra bocsáttatnak, ez utóbbi oly kikötéssel, hogy márcziusig szerezzé be végbizonyítványai, mely egyetemi végzettségét igazolja*”.

„*Kováts László behívatván előadja, hogy abban az esetben, ha csakugyan kezelőtisztai állásra hirdetik pályázat, visszalép. Berger János még egyszer megkérdi, hogy ez által ne engedje magát elrémítetni s visszalép-é? Megmarad előbbi elhatározása mellett.*” – ennek következtében Greifel és Tetzl marad versenyben, akik felváltva a következő feladatokat kapják.

Írásbeli fordítás latinból (Cicero Opera Omnia I. kötet cím és előszó), görögből (Homéros egy sora), németből (Karst: Geschichte Manfreds első fejezet), majd könyvfölvételi példák.

Szóbeli kérdések a könyvészeti kézikönyvek, a könyvrendelés, a könyvtártan és a könyvtári ügyrend témaköreiből:

- *„Mi a bibliográfia?*
- *Micsoda könyvészeti művek vannak?*
- *Német, francia, angol, olasz könyvészeti művek.*
- *Ha egy műből hiányzik a III. kötet, mit csinálunk vele?*
- *Egy új könyvvel rendezés szempontjából mit csinálunk?*
- *A folyóiratokat hogy kezeljük?*
- *Encyklopédiák.*
- *Egy rendelet ha jönne az egyetemi tanácstól, mit csinálna vele?*
- *Ha egy régi könyvet óhajtana a kar megrendelni, mit csinálna vele?”*

1.	Greifél György	Magyar honpolgár, Kun Szent Márton, 1864. június 15.	Az A % alatti vég bizonyítvány szerint a budapesti egyetemen a bölcsészeti 4 évi tanfolyamot az 1889/90-ik tanévben befejezte. A classica- philologiai tanfolyamot hallgatta.	Közkönyvtárnál nem volt alkalmazva.	A classica- philologiai ismerete az A % alatti és a B% alatti mellékletben igazoltatik.	Nincsen	A B % alatti melléklet szerint jelenleg a Fekete József-féle nyilvános gimnáziumba rendes tanári minőségbe van alkalmazva. A katonai kötelezettséget túlhaladó korban van.
2.	Kováts László	Magyar honpolgár Polgárdi, Fehérmegye 1871. nov. 5-én.	Mellékel 2 db. leczkekönyvet, melylyel igazolja, hogy a budapesti egyetemen eleinte a jog és államtud. kar, később a bölcsészet tudom. kar rendes hallgatója volt, de az egyetemi végzettséget nem tudja igazolni.	A „M.N. Muzeum” könyvtáránál napidíjas minőségben szolgál 1897. márczius 1-től kezdve maig az igazgató örnek mellékelt bizonyítványa szerint.	A classica- philologiai ismeretét a mellékelt leczkekönyvvel igazolja.	Irodalmi munkássága jelölül 3 db füzetet mellékel a „Pallaslexikon”-ból.	Katonai kötelezettségének eleget tett a mellékelt katonai könyvecske szerint. Az egyetemi szabályszerű végzettséget nem tudja beigazolni. A pályázati vizsgától 1898. febr. 5-én visszalépett.
3.	Steiner Károly	Magyar honosságát, továbbá születési idejét és helyét nem igazolja, folyamodványában azt állítja, hogy 68 éves.	Tanulmányaira nézve semmi bizonyítványt nem mellékel.	Közkönyvtárnál nem volt és nincsen alkalmazva.			Egyetemi végzettséget nem tud igazolni. Ennélfogva a leglényegesebb pályázati feltételnek nem tud megfelelni. Az 1885. és az 1896-iki ország kiállításán felügyelői minőségben volt alkalmazva. A pályázattól 1898. jan.31-én visszalépett.

4.	Tetzel Lőrincz	Magyar hon- polgár Rajka (Moson- megye) 1872. szept.14.	A mellékelt végbizo- nyítvány szerint az 1896/7 tanévben a bu- dapesti egyetemen az egyetemi tanulmányait szabályszerűn befe- jezte. Itt egy jogtudori szigorlatot is tett le.	A budapesti egyetemi könyv- tárnál 1893. decz. 1. óta napidíjas gyakornoki minő- ségben megsza- kítás nélkül volt és van jelenleg is alkalmazva.	A mellékelt bizonyítvány szerint: a magyar és német nyelvben szó és írásbelileg teljes ismerettel bír, ezen kívül az ókori, classicai (görög, latin) és a francia nyelvben jártas.		Hadmentes. A Re- mington-féle gépke- zelésben jártas, a mi a czédulázásnál nagyon előnyös. A folyamodók között az 1897. XXI t. az 2. §-ének 2. pontja alapján kezelőtiszti állás betöltésénél elsőbbség- gel bír.
5.	Turchányi Tihamér					Irodalmi mun- kássága jelétől „Tabellae chronographi- cae” című művét mellé- keli.	Folyamodványában semmivel sem igazolja, hogy a pályázati feltételeknek megtudna felelni. A pályázati vizsgán nem jelent meg.

1. táblázat. Az 1897. február 5-én tartott kezelőtiszti vizsgára jelentkezők előzetes minősítése

„A vizsgálat eredményeit a bizottság kellő megfontolás tárgyává tévén, ki- mondja, hogy mindkét pályázó megfelelne ugyan a kezelőtiszti állás felté- teleinek, de a vizsgálat eredményéből inkább Tetzl Lőrincz mindenessen elsősége tűnik ki, akinek különösen gyakorlati jártassága nagyobb, s így első helyen őt tatja ajánlhatónak.” A feleletek alapján tehát Tetzl bizo- nyult jobbnak, aki nem mellesleg 1893 óta napidíjas gyakornokként dol- gozott az Egyetemi Könyvtárban, így megkapta az állást.

A könyvtárkezelésre vonatkozó kérdésekből ugyancsak leszűrhető, hogy könyvtári helyismeret nélkül nehezen elképzelhető a sikeres vizsga. Fontosnak tartották, hogy Tetzl a Remington-féle gépkezelésben jártas, amely a cédulázásnál nagyon előnyös. Ez abból is kiviláglik, hogy 1897. június 20-án felterjesztés²⁵ született a Vallás- és Közoktatásügyi Minisz- teriumhoz az éves költségvetés terhére egy Remington-féle írógép be- szerzése érdekében. „A czédulakatalógusnál a címcédulák másolásával kipróbáltam egy Remington-féle írógépet, s nagyon alkalmazhatónak ta- láltam.” – írja a könyvtárigazgató a miniszternek. A fenntartói engedély 1897. július 6-án meg is érkezett.

Tetzl Lőrinc 1914-től első öri kinevezést kapott, majd 1925–1926 között, másfél éven át a könyvtár vezetőjeként is dolgozott. A sors fintora, hogy mivel nem őt, hanem Pasteiner Ivánt nevezték ki később főigazgató- nak, ezért feltételezések szerint öngyilkos lett.²⁶

„Az Egyetemi Könyvtár által taposott nyomokon továbbhaladva”²⁷

A XVI. század második felétől – több mint 450 éve – szisztematikusan gyarapított és folyamatosan működő Egyetemi Könyvtár másfél milliós állományával a *nemzeti kulturális örökség* része, de nemzetközileg is is- mert és elismert. A számos világritkaságot (közülük 185 kódexet – ebből 14 korvinát –, illetve 1200 ősnymtatványt, 11 000 antikvát, 16 500 barokk kötetet és 75 000 XVIII. századi könyvet) őrző gyűjtemény nemzetgazdasági szempontból is kiemelt jelentőségű, fokozottan védendő. Az ország *első nyilvános könyvtárpalotája* ugyanígy az egyetem büszkesége, az eredetileg

²⁵ Felterjesztés a magyar vallás- és közokt. m. kir. ministeriumhoz a könyvtári áta- lány terhére egy Remington-féle írógép beszerzése ügyében. 1897. június 20. ELTE Egyetemi Levéltár 19/a, 1898/226.

²⁶ Főigazgatóink a könyvtár állami intézménnyé válásától. Forrás: [http://www.\[-\]konyvtar.elte.hu/regi/magunkrol/tortenet/foigok.html](http://www.[-]konyvtar.elte.hu/regi/magunkrol/tortenet/foigok.html) [2016. 01. 18.]

²⁷ V. Windisch Éva: i. m. 152. p.

is könyvtár céljára emelt műemléképület nemzetközi viszonylatban is kurióznak számít.

A gyűjtemény és az infrastruktúra mellett, napjaink divatos kifejezésével élve, a humánerőforrás-fejlesztésre térve jogosan hangsúlyozhatjuk azt is, hogy – az egyetemi könyvtári *álláshelyek betöltése* nyomán, illetve az előléptetések hatására – a *hazai könyvtári szakképesítés kialakulása* tudományegyetemünkhöz kötődik, rendszerének fejlődése innen eredeztethető. Az is kétségtelen, hogy mindaddig *mintául* szolgált a többi bibliotéka számára, míg az egyetemi intézményes könyvtárosképzés ugyancsak a mostani ELTE berkeiben megszerveződött, s vált a könyvtár-tudományi stúdiumok vezető hazai műhelyévé. Közleményünk – primer forrásokon nyugvó – szemelvényei a *könyvtárosi pálya magyarországi létrejöttének* fontos lenyomatait, melyek a XXI. században is termékeny hatással bírnak munkánkra.²⁸

A szerző köszönetet mond Patkósné Tóth Zsuzsanna könyvtárosnak (ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet), valamint Székely Hunor levéltárosnak (ELTE Egyetemi Levéltár) a tanulmány elkészítéséhez nyújtott nélkülözhetetlen segítségükért.

Rezümé

1945 előtt nem folyt rendszeres könyvtárosképzés Magyarországon. Néhány nagykönyvtár, valamint a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete alkalmi tanfolyamokat szervezett. Az egyetemi képzésben is szerepeltek könyvtári szaktárgyak (ezeket magántanárok tanították), de önálló könyvtártanszékek egészen 1949-ig nem rendelkezett a hazai könyvtáros szakma. Az ismeretek elsajátítására csak szűk körnek volt lehetősége. Az első hazai könyvtáros-szakvizsgára 1874-ben az ELTE Egyetemi Könyvtár jogelődjében került sor. A tanulmány levéltári források felhasználásával ezt az úttörő és az 1897/98. évi könyvtárosi pályázatot ismerteti, bemutatja a jelölteket, s leírja a szakvizsga folyamatát.

²⁸ Az ELTE Egyetemi Könyvtárának, valamint a Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézetének jelenleg is zajló, az elmélet és a gyakorlat összhangját célzó szakmai együttműködését, illetve annak koncepcionális modelljét ismerteti: Kiszl Péter: Könyvtártudomány elméletben és gyakorlatban – intézményi együttműködés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 2014. 7–8. sz. 251–266. p.

**”A lot more inclination and learning is desired
than in the case of other professions”**

The role of the University Library in the development
of the first national qualifying exam for librarians

Before 1945 there was no regular training for librarians in Hungary, only some large libraries and the Association of Librarians and Archivists organized ad hoc courses. University trainings also included library subjects (taught by private lecturers), but the library profession did not have a separate library department at any university until 1949. It was only a narrow circle of librarians who had the opportunity to acquire professional knowledge. The first qualifying exam for librarians took place in 1874, in the predecessor institution of ELTE University Library. Using archival sources, the study describes this pioneering event and the 1897/98 job advertisement, presents the candidates, and the examination procedure.

KISZL PÉTER
intézetigazgató
ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet